

Биленко Ю. И.

Львовский национальный университет имени Ивана Франко

РОЛЬ РАЗВИТИЯ БАНКОВСКИХ СИСТЕМ В ФИНАНСИРОВАНИИ ОСНОВНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Резюме

Исследованы проблемы финансирования основного капитала на предприятиях постсоциалистических стран Центральной и Восточной Европы. Осуществлен сравнительный анализ особенностей источников финансирования в новых странах ЕС и постсоветских государствах, используя исследования Европейского банка реконструкции и развития (БЕЕРС) 1999, 2009, 2013 гг. С помощью множественной линейной регрессии осуществлена эконометрическая оценка влияния структуры источников финансирования основного капитала на инвестиции в машины и оборудование.

Ключевые слова: структура капитала, основной капитал, страны ЦВЕ, предприятия, линейная регрессия.

Bilenko Iu. I.

Lviv Ivan Franko National University

THE ROLE OF BANKING SYSTEMS IN FINANCING THE CAPITAL STOCK OF ENTERPRISES IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Summary

The problems of financing fixed capital in enterprises post-socialist countries of Central and Eastern Europe was investigated. The comparative analysis of the characteristics of new sources of funding in the EU and post-Soviet states, using the study of the European Bank for Reconstruction and Development BEEPS 1999, 2009, 2013 was done. Using multiple linear regression performed econometric impact assessment of the structure of financing sources on the fixed capital investment in machinery and equipment.

Keywords: capital structure, fixed capital, CEE countries, businesses, linear regression.

УДК 339.9.012.23

Устименко М. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК КЛАСТЕРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено чинники, що впливають на формування і розвиток кластерів в умовах глобалізації, розкрито специфіку функціонування кластерів у розвинених країнах, країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою, проаналізовано досвід інтернаціоналізації кластерів цих країн.

Ключові слова: кластер, міжнародний кластер, глобалізація, розвинені країни, країни, що розвиваються, країни з перехідною економікою.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобальних викликів, що насамперед проявляються у економічній і фінансовій нестабільності світової економічної системи, уповільненні темпів її економічного розвитку, виникає питання пошуку нових джерел економічного розвитку та таких форм міжнародної взаємодії суб'єктів підприємництва, що сприятимуть підвищенню їх стійкості і конкурентоспроможності у глобальному просторі.

Світовий досвід показує чимало успішних прикладів такої взаємодії підприємств, які завдяки географічній чи галузевій концентрації, спеціалізації, стійкості взаємозв'язків можуть здійснювати більш ефективну діяльність, характеризуються вищою конкурентоспроможністю порівняно з відокремленим функціонуванням підприємств, здійснюючи при цьому сприятливий вплив на розвиток регіонів їх функціонування і країн їх діяльності.

У даному контексті розвиток кластерів і міжнародних зв'язків в рамках кластерів постає в іншому світлі, що потребує вивчення досвіду формування таких утворень, визначенню чинників, що впливають на їх розвиток, і функціонування з метою виявлення можливостей використання кластерної концепції для розвитку потенціалу України в системі міжнародних економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти формування і функціонування кластерів достатньо широко розроблено і висвітлено у роботах вітчизняних авторів: Є. Безвужко, І. Брижань, З. Варналія, М. Войнаренка, В. Дубницького, О. Каніщенко, Д. Лук'яненко, В. Новицького, Ю. Орловської, В. Проскуріної, С. Соколенка та зарубіжних авторів: А. Вербеке, М. Кітінга, М. Портера, В. Прайса, А. Ругмана, П. Самуельсона, Е. Фезера, Д. Якобса, Л. Янга, Г. Яшевої. Світовий досвід та особливості трансграничного формування кластерів висвітлено у роботах І. Бакушевич, Н. Вукової, І. Пелешак, Л. Радченко, М. Хмари, А. Філіпенка.

Розробкою проблем у сфері глобальної регіоналістики і просторового розміщення продуктивних сил у світовому масштабі присвячені праці таких вчених, як Е. Венайблз, П. Кругман, К. Охман, А. Скотт, М. Сторпер, М. Фудтжита, які розкривають специфіку регіонів як елемент сучасних міжнародних відносин.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З описаного вище видно, що достатньо широко розроблена проблематика як кластерів, в тому числі особливості їх утворення в транскордонних регіонах, так і розвитку самих регіонів в умовах

глобалізації. При цьому залишається неокресленим коло питань щодо визначення специфіки формування і розвитку власне міжнародних кластерних утворень і чинників, що впливають на цей процес, в контексті розвитку глобалізації і регіоналізації.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей формування і функціонування міжнародних інноваційних кластерів в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У найбільш широкому сенсі кластер в економіці – це утворення, що включає в себе сукупність економічних суб'єктів, об'єднаних за певною ознакою, функціонуючих і взаємодіючих між собою на певних принципах, що уможлиблює досягнення найвищих кінцевих результатів діяльності. Кластер на рівні мікроекономічної діяльності можна охарактеризувати як територіальне утворення, що включає в себе мережі підприємств, організацій та інших учасників, функціонування і взаємодія яких відбувається на певних принципах, і в результаті такої взаємодії стає можливим досягнення найвищих результатів діяльності. Такими принципами виступають: принцип територіальної (просторової) близькості, спеціалізації, стійкості взаємозв'язків, конкурентності, синергетичності.

В умовах усестороннього розвитку економічних взаємозв'язків між учасниками ринку з різних країн, розширенням та поглибленням таких зв'язків відбуваються зміни і у самих кластерах, які розширюють сфери своєї співпраці, виходячи на міжнародні ринки, розвиваючи науково-дослідну і виробничу кооперацію з учасниками з інших країн та формуючи інші міжнародні зв'язки. Так виникають міжнародні кластери, які можна розглядати як кластер, учасники якого належать до двох або більше країн, функціонуючи при цьому як цільне утворення, де сукупність учасників з декількох країн створюють єдиний кластер, або як міжнародні мережі кластерів, коли так званий міжнародний кластер складається з декількох кластерів, що функціонують на території різних країн.

К. Охман, А. Ругман і А. Вербеке зазначають, що переважна більшість найкрупніших світових компаній здійснюють свою діяльність скоріше в регіональному масштабі, ніж в глобальному [1]. Розвиток успішних регіональних утворень сприяє подальшому залученню трудових ресурсів, технологій та інвестицій для обслуговування світових ринків і поєднуючись з іншими регіональними кластерами. Так, об'єднання у кластери формують специфічний економічний простір, що сприяє розширенню сфери торгівлі, вільного переміщення капіталу та людських ресурсів, посилюючи свою глобальну присутність і виступаючи у ролі структуроутворюючих елементів глобальної системи.

Таким чином, кластери розвиваються і еволюціонують під впливом діалектичного розвитку процесів глобалізації і регіоналізації, з одного боку, з іншого боку, впливаючи на процеси регіоналізації і сприяючи змінам в глобальній економіці, тому і особливості їх функціонування і розвитку мають бути проаналізовані з цих аспектів. Розглянемо такий вплив більш детально.

Так, важливою особливістю функціонування світогосподарської системи виступає зростаюча мобільність факторів виробництва. Чим більше глобалізовані ринки, тим більш вірогідно, що ресурси будуть перетікати в привабливіші регіони, що сприятиме посиленню ролі кластерів в цих регіонах і стимулюванню регіональної спеціалізації [2]. Спеціалізація, у свою чергу, буде стимулювати їх до формування зв'язків з іншими кластерами на міжнародному рівні, ґрунтуючись на взаємодоповнюваності в цілях зміцнення їх позицій на світовому ринку.

Інтенсифікація прямих іноземних інвестицій сприяє розширенню і модернізації виробництва та сфери послуг, розвитку інноваційної інфраструктури, є поштовхом для розвитку суміжних галузей. Так, наприклад, японські виробники автомобілів, які працюють на базі кластерних моделей, які правило, за кордоном засновують свій бізнес, копіюючи власні моделі [3]. Це сприятиме розширенню виробництва, розвитку інфраструктури, дифузії інновацій та сприяння розвитку малих і середніх підприємств в кластері.

Інтенсифікація міжнародної торгівлі сприяє кластерному розвитку. Збільшення обсягів торгівлі веде до збільшення виробництва, що сприяє розвитку співпраці між підприємствами, горизонтальної та вертикальної інтеграції між ними. Емпіричні дослідження функціонування експортного кластера у Мексиці, які були проведені Р. Рабеллотті [4], свідчать, що внаслідок лібералізації торгівлі відбувається поглиблення кооперації, горизонтальної та вертикальної інтеграції між підприємствами, покращується місцева постачальницька база, а це, в свою чергу, позитивно впливає на ефективність діяльності компаній, які взаємодіють в межах кластеру. Великі за розмірами компанії-експортери отримують широку підтримку невеликих регіональних постачальників, які здатні забезпечити швидкий доступ до якісних ресурсів.

Розвиток міжнародної виробничої кооперації є важливим чинником формування стійких економічних відносин і виступає передумовою для ініціації кластерних систем. Так, зокрема, відбувається розвиток міжнародної аутсорсингової діяльності, що проявляється у передачі деяких функцій і бізнес-процесів стороннім компаніям, часто у країни з більш дешевими ресурсами. Таке явище може бути стимулом для розвитку підтримуючих галузей у даному географічному регіоні і часто призводить до формування кластерних структур. Наприклад, Benetton і КЕА створили міжнародну мережу виробництва між виробниками по всьому світу, вони використовують можливості вітчизняних виробників, і це впливає на розвиток підтримуючих галузей, які постачають матеріали і комплектуючі для нового виробництва [3].

Глобалізація досліджень та інновацій сприяє зростанню можливостей отримання доступу до цільових ринків і ноу-хау, обміну інформацією та досвідом, створення мереж щодо впровадження спеціальних технологій тощо. В останні роки посилюється інтернаціоналізація науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок (НДДКР) та інновацій, що виявляється у створенні закордонних центрів НДДКР, альянсів з місцевими компаніями та університетами, в збільшенні кількості угод по злиттю і поглинанню місцевих компаній, підвищенні інтенсивності НДДКР на закордонних виробничих підприємствах, що також супроводжується переходом від закритих інновацій (в рамках однієї компанії) до відкритого інноваційного процесу та розвитку постійного співробітництва між підприємствами на основі спільних інноваційних заходів [5]. Тобто існує тенденція до об'єднання окремих компаній в міжнародні інноваційні системи, налагодження співпраці з державними органами влади, що може стати передумовою для формування міжнародних кластерних мереж.

Розвиток комунікаційних та інформаційних технологій робить можливим ведення переговорів, організацію конференцій та інші форми обміну знаннями на далеких відстанях без фізичної присутності. При цьому часто науковці і дослідники, спілкуючись у соціальних мережах та використовуючи інші засоби комунікації, спілкуються і обмінюються інформацією.

цією навіть частіше, ніж коли просто працюють в одній компанії, що знаходиться в одній будівлі.

Інформатизація та дематеріалізація економіки провідних країн світу, що основний акцент робить на сферу послуг, яка стрімко розвивається, стимулює попит на інноваційні продукти. Важливим чинником є науково-технічний прогрес, що сприяє якісним перетворенням в системі виробничо-комерційної діяльності, підвищенню мобільності ресурсів, відбувається зростання міжнародної передачі технологій, що спрощує можливості доступу до новітніх досягнень у сфері науки і техніки для компаній. Ці фактори сприяють посиленню процесів інтернаціоналізації кластерних систем.

Посилення глобальної конкуренції ставить новий акцент на ролі регіональних кластерів, посилюючи їх роль кластерів і необхідність подальшого розвитку. Відповідно до положень, викладених в роботах М. Портера, чим більшою мірою національні галузі промисловості піддаються впливу процесів міжнародної конкуренції, тим більш явною стає тенденція до кластеризації [6]. Конкуренція стимулює кластери до більш ефективної діяльності, забезпечуючи активізацію інноваційного процесу, краще задоволення потреб споживачів та пошук напрямів мінімізації витрат.

В системі світогосподарських відносин посилюється роль ТНК, які часто виступають основними гравцями потужних кластерних утворень, сприяють встановленню виробничих, збутових в науководслідних зв'язків з підприємствами з інших країн та іншими ТНК, сприяючи при цьому формуванню міжнародних кластерів, і виступають ініціаторами кластерів у країнах, що розвиваються. У багатьох галузях промисловості, у тому числі у кіноіндустрії, фармацевтиці, фінансових послугах, а також у таких заходах, як автоінжиніринг, виробництво електроніки, біотехнологій, вибір розміщення ТНК, посилює географічну концентрацію економічної діяльності. Німецькі банки викупили британські торговельні банки, а потім перемістили їх штаб-квартири в Лондон. Європейські фармацевтичні компанії здійснюють НДКР у сфері біотехнологій у біотехнологічних кластерах, азіатські напівпровідникові компанії розробляють чіпи в Кремнієвій долині, а дизайн прототипів міжнародних авто-

мобільних компаній розробляється в Південній Каліфорнії [3]. У кожному разі рішення багатонаціональних компаній зміцнюють вже існуючі кластери, суттєво впливаючи на їх розвиток.

Багатосторонній розвиток міжнародних економічних відносин відкриває можливості для підприємств малого та середнього бізнесу, які можуть знайти свою нішу в глобальних ланцюжках поставок і долучитись до міжнародних кластерних мереж. Часто складність такого долучення пов'язана з тим, що в глобальні ланцюги поставок керуються окремими компаніями, які координують та контролюють процес виробництва і збуту кінцевого продукту (послуги), і від них залежить структура учасників ланцюга поставок.

При цьому існують певні чинники, що можуть стримувати даний процес, зокрема: наявність культурних відмінностей між державами світу, різні політичні пріоритети, посилення конкурентної боротьби між окремими компаніями.

Розглядаючи світовий досвід формування міжнародних кластерних зв'язків, потрібно відзначити його різноплановість і нерівномірність розвитку в рамках системи світогосподарських відносин (табл. 1).

З таблиці 1 видно, що найбільших успіхів у формуванні кластерів і ініціюванні міжнародних кластерних зв'язків досягли розвинені країни. Так, хоча початково кластери в США і формуються в основному для обслуговування внутрішнього ринку, де відіграють важливу роль (більше 61% промислової продукції США виробляється в рамках 300 кластерів) [7], в цілому сприятлива державна підтримка інновацій і розвитку кластерів, високий рівень розвитку техніки і технологій, емність внутрішнього ринку дають можливість отримання ефекту масштабу і сприяють зміцненню кластерів на глобальних ринках. Переслідуючи різні мотиви щодо збільшення доходів або оптимізації витрат, підприємства – учасники кластерів засновують діяльність на іноземних ринках, ініціюючи іноземні кластери, часто виступаючи ініціаторами кластерів у країнах, що розвиваються.

Характерним для американських кластерів є те, що їх діяльність заснована на принципах партнерства і орієнтована на комерціалізацію НДДКР,

Таблиця 1

Особливості розвитку кластерів у країнах з різним рівнем економічного розвитку

	Розвинені країни	Країни, що розвиваються	Країни з перехідною економікою
Стан функціонування і розвитку кластерів	Високий рівень розвитку кластерів, значна частка ВВП формується у кластерах, високий рівень інноваційної активності	Нерівномірний рівень розвитку (в окремих регіонах високий (наприклад, СЕЗ в Китаї)), низький рівень інноваційної активності в національних кластерах, в міжнародних кластерах за участі цих країн залежить від іноземних учасників	На стадії зародження наявні поодинокі кластерні ініціативи, низький рівень інноваційної активності
Чинники формування кластерів	Переважають ендогенні (першочергово спираються на внутрішні можливості розвитку країн (наприклад, США) та регіонів (наприклад, кластери в ЄС), у міру насичення внутрішніх ринків та з метою оптимізації своєї діяльності посилюють міжнародну присутність, посилюючи чутливість до екзогенних чинників)	Переважають екзогенні (залежать від тенденцій розвитку міжнародного ринку, від стратегій діяльності ТНК та інших міжнародних компаній як ключових учасників утворення), національні кластери, які локально орієнтовані, підвладні, відповідно, більшою мірою внутрішнім (ендогенним по відношенню до країни) чинникам розвитку	Екзогенні та ендогенні (розвиток кластерних ініціатив в країнах з перехідною економікою залежить як від внутрішніх джерел розвитку, стану функціонування і регулювання економіки, так і зовнішніх, пов'язаних в основному із можливостями залучення іноземних учасників)
Специфіка інтернаціоналізації кластерів	Взаємодія з іншими розвиненими країнами (в основному трансграничні кластери, частково транснаціональні) та з країнами, що розвиваються (транснаціональні форми)	Виступають у ролі приймаючих країн для базування учасників з розвинених країн, що розвиваються (транснаціональні форми), національні кластери практично не здійснюють міжнародної діяльності	Налагоджують кластерні взаємозв'язки з іншими країнами з транзитивних економік (переважно у формі трансграничних кластерів), співпраця з іншими типами країн незначна

при цьому значну роль у розвитку кластерів та регіональної економіки США в цілому відіграють історичний взаємозв'язок університетів і бізнесу, співпраця бізнесу та академічного середовища на принципах конкурентного доступу до фінансування, де фінансування університету з боку приватного сектора здійснюється залежно від результатів досліджень.

Інноваційні кластери у США ініціюються шляхом фінансування урядом науково-дослідних інститутів, навколо яких потім об'єднуються підприємства (Бостонський кластер); фінансування вже започаткованих кластерів (Силіконова долина); виділення спеціальних територій, наукових парків для зародження кластерів (Північна Кароліна).

До числа одних з найбільш кластеризованих економік відноситься японська економіка. Через спад у розвитку економіки регіонів Японії в 70–80-х роках промислові кластери опинилися під пильною увагою як центрального, так і місцевих урядів. Уряд підтримує тренд, при якому кожен регіон прагнув використовувати шляхи стимулювання зростання за рахунок власних ресурсів, формування венчурного бізнесу і нових галузей. Держава сприяє кластеризації через створення особливих економічних зон і полегшення оподаткування ефективних кластерів. В останні роки уряд Японії активізує створення регіональних кластерів у зв'язку з демографічною обстановкою (старіння населення) і з прагненням повернути в країну японський капітал, що влаштувався в інших азіатських країнах [9].

В ЄС більшість міжнародних кластерних утворень формується в результаті взаємодії суб'єктів підприємництва в рамках самого Євросоюзу. Європейські кластери порівняно з кластерами в США не можуть покладатися виключно на природні сили, оскільки передбачають наявність розрізаних країн. Однак європейські розробники економічної політики такої недолік намагаються компенсувати шляхом створення сильних взаємозв'язків з іншими кластерами в рамках ЄС на основі взаємодоповнення сильних сторін.

Економічна політика кластеризації ЄС здійснюється на чотирьох рівнях: на рівні ЄС, на рівні окремої держави, на рівні регіону та на місцевому рівні [8]. Кожна країна виробляє зручну для себе політику формування кластерних об'єднань. Європейська комісія фінансує транскордонне співробітництво мереж і кластерів та їх компаній в рамках різноманітних програм. Основні напрями транскордонної політики: розробка більш ефективної кластерної політики, а також пошук практичних і конкретних інструментів і стимулів для кластерів та їх організацій-членів. В країнах ЄС здійснюється проєкт «Транснаціональний альянс кластерів на шляху до покращення підтримки кооперації» (Transnational Alliance of Clusters Towards Improved Cooperation Support – TACTICS) [9], що має на меті підтримку та подальше розширення європейських кластерів і реалізує підтримку проєктів на двох рівнях: регіональному, національному рівні і міжнародному.

Результати опитування серед кластерних ініціатив по всій Європі, проведені німецькими дослідниками в рамках Kompetenznetze, показали, що тільки 10% кластерних ініціатив та мереж кластера насправді мають конкретні плани для інтернаціоналізації. Процес інтернаціоналізації кластерів у Європі відбувається в неоднаковій мірі, найбільшими успіхами у даному напрямі характеризуються Німеччина і Франція [10]. Так, на території ЄС функціонує ряд транскордонних інноваційних кластерів, основні з них [11]: біотехнологічні кластери

«Ересунн» (Данія – Швеція), «БіоДоліна» (Німеччина – Швейцарія – Франція), «Твенте» (Нідерланди – Німеччина); верстатобудівний кластер в Штирії (Австрія) та Словенії; інформаційно-телекомунікаційний кластер «Долина Доммель» (Бельгія – Нідерланди); скляний кластер у Верхній Австрії, Баварії (Німеччина) і Богемії (Чехія); консалтинговий кластер «Венло» (Нідерланди – Німеччина).

Меншого поширення набули транснаціональні кластери, серед яких провідну роль відіграє французький фармацевтичний кластер, який через університет Луї Пастера здійснює співробітництво з канадським кластером «У природних умовах», чинним в Монреалі. Мета такої співпраці – знайти для компаній зазначених кластерів перспективні ринки збуту в Північній Америці і Європі.

Кластери у країнах, що розвиваються, відрізняються від розвинених країн світу принаймні в трьох аспектах: динаміки їх зростання (екзогенні проти ендегенних), їх організаційних структур і географічного розподілу. У країнах, що розвиваються, динаміка кластера багато в чому визначається наявністю транснаціональних корпорацій або доступом до міжнародних споживачів, такі кластери частіш за все представлені у вигляді так званих супутникових кластерів, тобто кластерів малих і середніх підприємств, що займаються подібною промисловою діяльністю, де домінують транснаціональні корпорації.

Китайська економіка, де сформовано 1300 індустріальних та інноваційних кластерів, не рахуючи кількох тисяч постачальницько-логістичних кластерів, сьогодні виступає піонером інноваційної діяльності у світі. Розвиток китайських кластерів багато в чому пов'язаний із привабленням іноземних підприємств як ключових гравців кластеру шляхом створення спеціальних економічних зон та інших пільгових утворень (технопарки, зони високих технологій тощо). З початку 1990-х років за підтримки держави почали з'являтися так звані наукові та технологічні індустріальні парки, спрямовані на розвиток високотехнологічних галузей. Особливо успішними подібні парки виявилися для розвитку ІТ-галузі, де в даний час близько 50–80% ІТ-продуктів китайської економіки [12].

Разом з тим приклад КНР показує наявність цілого ряду можливих труднощів, з якими можуть зіткнутися кластери та СЕЗ в ході власного розвитку, а саме: виробництво продукції з низькою доданою вартістю, занадто сильна орієнтованість на іноземний ринок збуту, збільшення навантаження на інфраструктуру, екологію і т. д. Крім того, поглиблення спеціалізації СЕЗ призводить до посилення горизонтальних зв'язків і зростання надмірної конкуренції, породжуючи проблему надмірної спеціалізації і дефіциту кваліфікованих кадрів в одних регіонах, залишаючи нерозвиненими інші регіони.

Формування кластерів в країнах Латинської Америки пов'язано з економічною лібералізацією 1980-х і 1990-х років. У розрізі міжнародної діяльності кластери в Латинській Америці виступають прийнятною стороною, самостійно практично не ініціюючи міжнародної кластерної співпраці. На даному етапі в країнах Латинської Америки виділяють три типи кластерів: низько технологічні, ініційовані малими підприємствами країн Латинської Америки, кластери, що характеризуються помірними інноваціями, сформовані з національних виробників, і кластери, ініційовані ТНК [13]. В той час як національні кластери характеризуються незначною інноваційною активністю, кластери, сформовані ТНК, функціонують в технологічно складніших сферах діяльності, таких як електроніка та автомобільна промисловість. При цьому важливо від-

мітити, що в таких утвореннях домінують філії великих світових виробників, системи виробничо-комерційної діяльності включають в себе кілька етапів ланцюжка створення вартості, що уможливує отримання конкурентних переваг від місцевої агломерації за рахунок зовнішньої економії. Привнесення ТНК нових технологій та інноваційних методів господарювання сприяє підвищенню інноваційної активності мереж в регіоні їх розміщення. Кінцева продукція орієнтована на обслуговування національних і міжнародних ринків. Ініційовані ТНК утворення мають дуже обмежені зв'язки з національними виробниками та іншими підприємствами, що не стимулює розвиток національних виробників чи підвищення їх інноваційного рівня.

Особливості розвитку кластерів в країнах з перехідною економікою багато в чому схожі на особливості кластеризації в країнах, що розвиваються, однак мають деякі принципи відмінності. На території даної групи країн розвиваються власні національні кластери, які, поступово зростаючи, започатковують міжнародну співпрацю переважно з іншими країнами з транзитивних економік, що в своїй основі має виробничі й комерційні причини і в меншій мірі створені для спільних НДКР. Важливу роль при цьому здійснює державна політика розвитку кластерів, яка в основному направлена на перебудову колишніх територіально-виробничих комплексів на ринкових умовах, сприяння розвитку інноваційної діяльності. Так, найбільших досягнень у формуванні нових виробничих мережевих систем в країнах, які сформувалися після розпаду СРСР, в останні роки досягли Казахстан, Вірменія і Росія. Кластерна політика в РФ і Казахстані базується на активній державній підтримці, і в першу чергу за рахунок коштів, одержуваних від експорту енергоносіїв. Особливістю кластеризації Казахстану є формування кластерних об'єднань для реалізації масштабних проектів – «Відновлення Аральського моря», створення транспортних коридорів, в т. ч. «Великого шовкового шляху» [14].

Іншим напрямком формування міжнародних інноваційних кластерів за участі країн з перехідною економікою є ініціація кластеру іноземними учасниками з розвинених країн світу. Багато ТНК засновують свої виробничі потужності й комерційні представництва, використовуючи підприємницькі

ресурси приймаючих країн з перехідною економікою, тобто наявні агломерації, або ж заснують свої філії, навколо яких формуються інші підприємства, що призводить до розвитку окремої територіальної спеціалізації, однак не до утворення кластерів.

Висновки. Таким чином, кластери розвиваються і еволюціонують під впливом діалектичного розвитку процесів глобалізації і регіоналізації, з одного боку, з іншого – впливаючи на процеси регіоналізації і сприяючи змінам в глобальній економіці. Зростаюча мобільність факторів виробництва, інтенсифікація міжнародної торгівлі, розвиток міжнародної виробничої кооперації, інтенсифікація прямих іноземних інвестицій, розвиток комунікаційних та інформаційних технологій робить можливим формування кластерних взаємозв'язків між країнами, а глобалізація досліджень та інновацій формує тенденцію до об'єднання окремих компаній в міжнародні інноваційні системи і надає передумови для формування міжнародних інноваційних кластерних мереж. Посилення глобальної конкуренції ставить новий акцент на ролі регіональних кластерів, посилюючи вимоги до їх діяльності і стимулюючи їх до більш ефективної діяльності, забезпечуючи активізацію інноваційного процесу.

У світі найбільших успіхів у формуванні кластерів та ініційованні міжнародних кластерних зв'язків досягли розвинені країни, які, розвиваючи внутрішні кластери, сприяють їхній міжнародній експансії. Розвиток міжнародних зв'язків кластерів у країнах, що розвиваються, орієнтований на приваблення іноземних підприємств як ключових гравців кластерів.

Розвиток кластерів в країнах з перехідною економікою багато в чому схожий на особливості кластеризації в країнах, що розвиваються, однак має деякі відмінності, пов'язані з прагненням розвивати власні національні кластери, орієнтовані на перебудову колишніх територіально-виробничих комплексів на ринкових умовах і налагоджуючи міжнародну співпрацю переважно з іншими країнами з транзитивних економік. Багато ТНК заснують свої виробничі потужності й комерційні представництва у країнах з транзитивною економікою, навколо яких формуються інші підприємства, що призводить до розвитку окремих територіальних зв'язків, однак не до утворення кластерів.

Список літератури:

1. Kowalski A.M. The Role of Innovative Clusters in the Process of Internationalization of Firms *Journal of Economics, Business and Management*, Vol. 2, No. 3, August 2014.
2. Transnational networks of cluster organisations / Europe Innova [Electronic resource]. – Procedure of access: <http://innova-ext.eurodyn.com>.
3. Enright M.J., Ffowcs-Williams I. Local Partnership, Clusters and SME Globalization. OECD: Workshop paper, 2001. – 38 p.
4. Радченко Л.М. Експорторієнтований міжрегіональний кластер як інструмент нарощування і реалізації експортного потенціалу регіону / Л.М. Радченко // *Ефективна економіка*. – 2012. – № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua>.
5. Инновационная политика будущего / Ernst&Young [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ey.com.
6. Porter M.E. *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990. – P. 152.
7. Кластеры в развитых странах // Офіційний веб-портал Станіслава Соколенко та організації Міжнародна фундація сприяння ринку (МФСР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org>.
8. The concept of clusters and cluster policies and their role for competitiveness and innovation: Main statistical results and lessons learned / European Commission [Electronic resource]. – Procedure of access : eur-lex.europa.eu.
9. TACTICS. Cluster Internationalization Handbook [Electronic resource]. – Procedure of access : <http://www.eca-tactics.eu>.
10. Kocker G.M. Internationalization of Networks – Barriers and Enablers: empirical analysis of selected European Networks / Kocker G.M and Buhl C.M // *Kompetenznetze Deutschland*, Federal Ministry of Economics and Technology Germany. – 2007.
11. Рекомендації щодо впровадження нових форм транскордонного співробітництва / Кол. авторів за ред. д. е. н, проф. Н.А. Мікули ; НАН України. Ін-т регіон. досліджень. – Львів, 2010. – 150 с.
12. Индустриальные кластеры как фактор экономического чуда Китая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ageoint.com>.
13. Tilman Altenburg and Jurrg Meyer-Stamer (1999). “How to promote clusters: policy experiences from Latin America”, *World Development*, 27, 9. – P. 1693–1713.
14. Світовий і національний досвід формування інноваційних кластерів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ucluster.org>.

Устименко М. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

В статье определяются факторы, влияющие на формирование и развитие кластеров в условиях глобализации, раскрывается специфика функционирования кластеров в развитых странах, развивающихся странах и странах с переходной экономикой, анализируется опыт интернационализации кластеров этих стран.

Ключевые слова: кластер, международный кластер, глобализация, развитые страны, развивающиеся страны, страны с переходной экономикой.

Ustyenko M. V.

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FORMATION AND DEVELOPMENT OF CLUSTERS UNDER GLOBALIZATION

Summary

Factors influencing clusters formation and development in the context of globalization are determined in the paper, the peculiarities of cluster functioning in developed countries, developing countries and countries with economies in transition are revealed and internationalization experience of clusters is examined.

Keywords: cluster, international cluster, globalization, developed countries, developing countries, transition economies countries.